

JENEI FERENC

DÁVID FERENC ÉS HELTAI GÁSPÁR ISMERETLEN MUNKÁI

(Második közlemény)

III.

Töredékeink éppen abban a pillanatban rögzítik Dávid Ferenc fejlődését, midőn már túljutott a kálvini tanítás határain. A gyulafehérvári hitvita még látszategyezséggel zárult, de már a Méliusék távozása után kiadott »Catecizmus« tovább haladt a hitelvek megállapításában azon a határon, melyben megegyeztek, a szavakkal a lényeg is megváltozott. Dávid Ferenc elindult a régi tanítással való teljes szakítás felé. Jeremiásból merített jelmondatával kiáltja »Sántfatok wy ugarat«. Ezt írja hitelveit népszerűsítő röpiratának címlapjára. Ő már ezen az úton halad és erre az útra ösztökéli a régi hit, haladni nehézkes lelkipásztorait. Ám, hogy azok ne csak egyedül kövessék, hanem híveiket is maguk után vonják, eszméinek minél szélesebb körben való terjesztésére kiadja a »Cathecismus« függelékének a »Sententia concors«-nak módszeres hitvitázó mű. Az egyes hittételeket előbb Blandrata György és Dávid Ferenc fogalmazásában adja; amint azokat a gyulafehérvári hitvitán előterjesztették. Minden »propositiot« a »Limitatio per Pastores ex Hungaria«, Méliusék véleménye követ, s ezek után a vásárhelyi zsinat »Sententia synodalis«-a következik. A »KERESZTYENI Egyenességnek Cickeli« mellőzi Mélius és társai véleményét és az egyes cikkelyeket úgy fogalmazza meg, hogy a Blandrata—Dávid-féle »Propositio«-kat a vásárhelyi zsinat határozataival tömören egybefoglalja. E cikkelyekben Dávid Ferenc a legnehezebben megközelíthető hittudományi fogalmaknak keresett magyar kifejezést. Súlyos feladatát, a korabeli magyar nyelv korlátai között oldotta meg. A sajnós néhány sorral csonka nyomtatvány szövege a következő.

A CICKELEEC.

Mi is ioua hadgyuc, hogy a ke- | ref3tyéni gyűlekőzetnec valláffa | czaca Credo, auagy à hitnec | ágai legyenec, az Wrnac igeie | 3zerént valo igaz ertelēbe. Mert | az egyűgyűfég es à tif3ta volta meg ielenti, és | meg mutattya, hogy e valláfnac cickeli | credo | ban, az Apaf- | toloknac tanitáffokból és iráffok | ból ki vétettec. De hogy | a ketségnec mindē | gyanóffága eltáua3tathafféc, e3t è | világos ma | gyarázatot adgyuc hoza, Tudni illic, hogy a | credobeli cickelec taniczanac, az egy bizony | Atya Istenbe valo igaz hitre, És annac egyet | tlen egy Fiaba mi wrunc Iesus Christufba, | bizony Istenben és vigaf3talo 3zent Lélekebe.

II. CICKEL.

Hif3f3űc és vallyuc, hogy ez az igaz és bi- | zony 3zent háromság, mellyre tanit à 3zent irás, | És kinec neuēbe meg keref3telkőttűnc, Tudni | illic, Atya, Fiu, 3zent Lélec. Mert az Isten, vgy | vólt Isten mindenkoron, mást is . . . Istē, ho- | gy Atya vólt mindenk. . . . .

¹ A csonka 11. CICKEL kiegészítésére közöljük az annak megfel elő 11. Propositio Sententia synodalisát: Propositionem hanc et nos ap | probamus, verem scilz et genuiam | Triadem esse, quam sacrae literae nos | docent, et in cuius nomine baptiza- | ti sumus, Vtpote, Patrem, Filium, | et, S Spiritum sanctum. Deus enim, | ita semper fuit et est Deus, vt fuerit, | et semper Pater sit sui filij, qui ve- | rus et sempiternus est Deus, patri suo aequalis: Quemaddum et Spiri- | tus sanctus quum sit Patris et Filij | Spiritus. ó F4a.

III.

A mint a Pápát bizonnal való Antichristust, mind az ő vtálatosságának orfágáual meg vettétuc, és meg utáltuc, minden ő találmányual egyetembe: a-|zonképpen az ő rútfágos sörnyű tudományát is a|keresztényi hitnec fundamentoma felől. Mert ő a|bizonnal való és mindenkoron áldot Háromfág|nac igaz tudományát, az Atya Istenről, és annac ő|fiáról, a mi Wrunc Iesus Christusról, és mind a ketté|nec Lelkéről, (rdögi vackmerőféggel meg vefztegöt-|te, és a helyyébe Négyfégnec vtálatos bálványát hofá|ta be, Tudni illic, egy Állatos Istent, és három sfo-|méllyeket, Arra tanyituán, hogy az Állat önnem|magaba legyen Isten. Honnég is lótt, hogy Anafta-|fius az 55. Romai Csáfjár a Papánac kénfzeritáféből|ilyen végözést paranczolt, Hogy annac vtánna nem a|szent háromfágba, hanem a Négyfégnecbe kellene|hinni.

III. CICKEL

E hármat, az Attya Istent, a Fiut és a szent Lelket|hififűk és vallyuc egy nec lenni Az Istenfégnec, auagy|Isteni természetnec, és egyenlő akaratnac, dűczőfeg-|nec, és mindenható fág nac felféges vóltaért.

V. CICKEL.

behozattatic, Miképpen lótt a pápaffágban. Minec|ockaért az Apaftali egyűgyű tudománt, itillyuc elég-|nec lenni mindeneknec: hogy tányituányoc léuén, ne|láttassunc mesterink-|nel bűlczebbeknec lenni.

VI. CICKEL.

Hififűc és vallyuc, hogy az egy bizony Isten az|Attya legyen, az ő Fiáual, az Iesus Christuffal, és a|szent Lélecken. Az atyát kedig mondgyuc rend szerént,|nem időuel auagy természettel elől iárni: azért, hogy|ocka és kutfeie a Fiunac és szent Léleknec: Kibe és ki-|től vagon az ő miuoltoc öröktől fogua: Minec oka-|ért szent Pal Apaftal efsz hirdet felőle, 1 Cor. 8: ho-|gy ő tudni illic az Atya, legyen amá mi egy Istenuc, kitől vadnac mindene: ki foha nem vólt, sem|léfzen, az ő Fia és Lelke nélkül.

VII. CICKEL.

A szentséges Háromfág rendnec eleybe egy Istent|sem vettűnc, Hanem az Atya Istent iár elől sze-|rént, az fellyűl meg jelentet ockokért. Ettől vagon|és öröktől fogua az Ige vótte az ő eredetit: mind a|kettőtől a szent Lélec. Innét vagon az, hogy a|mel-|tofág nac tífzettefge a szent írásban, vgyan azon atyá-|ra mint az Isteni rendnec feiedelmére háritattic. A ki|ezokaért a mi Wrunc Iesus Christufnac atya, Ez a mi Istenuc, kube egybe vall... Apastali Credoba.....

hogy mi hififűc, Amaz Állat, nem a mi Wrunc Ie-|sus Christunac attya. Mert az még a pápai bűlczel-|keő doctorocnac tanitáfoc szerént is meddű. Minec ockaért ez egy Atya Istentől és az ő Fiatol, egyet|tlen egy sűlettétől, és a szent Lélektől meg válua, sem|mi Istent nem kel gondolni, miképpen hogy nem is|lehet.

² A 111. CICKEL szövege teljes. A megelőző lapon csupán a címe volt. A szöveg latin eredetije a 11. Sententia synodalisra adott Antithesist követő Sententia synodalis.

³ A 1111. CICKEL a 111. Propositio Sententia Synodalisának fordítása.

⁴ Az elején csonka V. CICKEL a 111. Propositio Antithesisére adott Sententia Synodalis fordítása. Szövege a következő: Omnes Phrases, a linea sacre| scripture discrepantes, reijcimus: qu| um illis, iuxta Sophistarum sensum, | peruersum aliquod dogma extruitur | Vt factum est in papatu. Simplicita-| tem Apostolicam omnibus sufficere | iudicamus, Ne discipul praedicare | videamur Magistris. — F5b—F6a.

⁵ A VI. CICKEL a 1111. Propositio Sententia Synodalisának fordítása.

⁶ A VII. CICKEL a 1111. Propositio Antithesisére adott Sententia Synodalis fordítása.

VIII. CICKEL.

Amaz egy leg felfégesb Istent vallyuc à mi Wr | unc Iefus Chriftnac attyanac lenni : és annac lónni | kitől mindenec vadnac. Vgyan ezent vallyuc Iften | nec lónni, à ki önnen magától való. Az Igét (auagy | Fiát) kedig nem önnen magától való Iftennec. Ha- | nem à mint bizonnal valo Iften, Azonképpen az | Istentől az ő attyától valónac lónni : Miért hogy az I- | géneç. (auagy Fiunac) és ſzent Lélecneç Istenfégeç | kútfeie és ocka az Atya.

IX. CICKEL.

Eſt tarttyuc és itillyuc, hogy az Apastali Credonac | à kezdetiben az igetskét EGY, az, Attya Istenneç | kel tulaydonyitani, Miképpen à Kőnyörgő Imádfág | nac à kezdetit is, az Attyanac méltóságánac fellyül | elő ſzámlálott ockockért : De mind az által, hogy min | denha éppen meg maraggyon à Fiunac és à ſzent | Lélecneç Isteni felség.....
.....
fága, femmit el nem véſzen, és femmitől őket meg | nem foſttya : miképpen enneç előtte is meg ielen- | töttüç.

X. CICKEL.

Hűſzűc és vallyuc, hogy az Ige (Logos) az Isten- | nec Bőczefege légyen, melly öröktől fogua à legfel- | fégesbneç ſzáiaból származot. Mellyneç általa minde- | nec törem- tötteneç : És hogy ez Ige az Iſteni miuol- | tánac kinyomtatott ábrázattya. Melly öröktől fog- | ua (titokban) ſzületet az Iſtentől : Kinec miuolta va- | gyon az Iſtenneç. De eſt nem engödyük, hogy az | Logos, az az, Ige, czac valaminçmü erőttelen te- | hetféç, auagy czac egy kimondot befűéd legyen ; - Me- | rt olyan à Logos, kinec bizonyos miuolta vagon az Iſteni ábrázatban, És kiben önmagában vagon | az élet. Mineç okaért is eſt hiſzűc és vallyuc hogy ő | legyen az Iſteni miuoltánac kifejezet ábrázattya, | Igaz Iſten, és az öröc élet.

XI. CICKEL.

Miért hogy à ſzentírás, melly az Iſtenneç igéie, | Iſtenneç egy Igéiét veti mi előnke. Enneç ockaért | mi fem hihetűnc kettőt, Sem ez Iſtenneç Igéiéneç I ſzoméllye, és állattya kezöt valasztást nem tehetűnc. | Mert femmi állatot ſzabadon önneçmagában nem | gondolunk, Hanem à Logosnac auagy Igeiéneç az.....
.....
gónac auagy Igeiéneç az ő miuoltánac valofága le- | gyen az Atyanac egy Iſtenfégebe. és hogy ez | Ige bizony Iſten legyen à bizony Iſtentől : De azért | úgy, hogy az Atyától elſac- kalfűta auagy elválűtua | ne legyen : Miért hogy az Iſtenneç egy ábrázattya | legyen, egyenlő az Attyához.

XII. CICKEL.

Hogy Logos auagy az Ige tefté (uagy emberé) | löt légyen, ſzent Iános Euangeliftauae egyetembe | hiſzűc és vallyuc. De műel hogy ſzent Pál, ki ennyi | Iſteni aiándéknac fockaffágáual meg kazdagit | tot vala, kiálttya eſt Iſtenneç nagy titkiánac lenni. | Mi fem akarunc è titoknac modgyáról valamit vak- | merőféçgel végeznűnc : Ha nem, ez titoknac tellyesb | ki nyilatkoſtattűttű amà iouendő mennyei ſcolára | hallaſűttyc. Igaz elég minekűnc, hogy az Iſten völt | à Chriftuſba, És hogy az Iſten meg ielentöttet hűf- | ban | auagy teftbe | mint az irás szól. És iól lehet, hogy | czac az Ige . . . . tefté De azért nem czac valami réſze | ..... géű és tellyes Iſten völt, ... Chriſtuſban ielentottet | meg. És .....

⁷ A VIII. CICKEL az V. Propositio Sententia Synodalisának fordítása.

⁸ A IX. CICKEL szövege az V. Propositio Antithesisére adott Sententia Synodalis fordítása. Csonka szövegének kiegészítésére adjuk az eredetit: Vocabulum, Vnus, in principio Symboli Apostolici ad solum De- | um Patrem referri, quemadmodum | et exordium orationis Domini- | cae, iudicamus, propter praedictas | praerogatiuae Patris rationes | salua tamen interim semper | permanente gloria ac diuina Ma- | testate Filij et Spiritus sancti. Qui- | bus Patris monarchiae dignitatis | praerogatiua nihil . . . deroga | tur quemadmodum supra quoque sig | nificamus. F8a—F8b.

⁹ A X. CICKEL a VI. Propositiot és az arra adott Limitatot fordítja és foglalja egybe.

¹⁰ A XI. CICKEL a VI. Propositio Antithesisére hozott Sententia Synodalist fordítja.

¹¹ A XII. CICKEL a VII. Propositiora hozott Sententia Synodalis fordítása.

XIII. CICKEL.

A szent Lélekről, a szent irás szerént eszt híszűűc és vallyuc, hogy bizonynal valo Isten legyen, Szarmazuan az Attyától és Fiutól: Ki mi-ért hogy mind a kettőnc lelke, En-nec okaért, az Attyához és a Fiuhoz híszűűc egyenlőnc lönni: Ki által meg szent-teltőtűnc, és be pe-czeteltottunc az véghettett len életnecc és bódogfágnac örökfégere. Amen.

V.

Említettük, hogy Heltai »Fabulái«-nak ma már ismeretes példányai csonkák. Imre Lajos, mikor a Régi Magyar Könyvtárban kiadását sajtó alá rendezte, a hiányzó részeket a németújvári második kiadásból pótolta. Ez a második kiadás azonban pontatlan. Töredékeink megőrizték az utolsó, h iv egy részét, éppen a C. fabula értelmét teljes szövegében Ezt az alábbiakban közöljük.

(h)

ERTELME.

E fabula előszjer afjt ielenti mely igen véltán találtatic egy hiw barát-tya auagy rockonfága embernecc, az embernecc közet: Azért szoktanac köz befszedben mondani: Mikor baráttya kel embernecc szűkfegre: Ackor őt-uen fér egy fontos mértékre Annac vtánna arra tanit e fabula, hogy ki mind őmaga lásson dolgához, és máfra ne bizza: mert ottan meg cza latkozi, másnac nem fay a te károd: Bizony nem gondol vele: Mert nem őué. Ezokaért ha őnnöt a fárba dől temegad fogd a farkát, és erőffen e-mellyed. Mert ha te-magad hozá nem nyulsz, ketfeg nekül oda hal a fárba. Ha ezokaért a gazda afjt akar ia hogy jó előmente legyen az ő dolganac, Tehát szűkfég, hogy őma ga legyen a szolga, és az afjszony őma ga legyen a szolgáló leány. Ezért mondottac a regiec: Miczdától (h2) hizic igen a ló. Feleltenec: a csalados embernecc szömétől, az az, ha őma-ga láttya szűnnettlen, mint bánnac a a szolgac a louockal. Mert ha a gaz-da őmaga nem lát hoza, czac hamar olyan lefzen, hogy minden oldala cöttyát meg számlálhatnád, Ifmeg. Mitől firodic igen a szántó föld: Fe-leltenec: A ganétól, melyet a gazda faruiauual reia viszen. Euel afjt ielen-töttéc, hogy ha a gazda gyakorta a szántó földre megyen, és hozá lát, miképpen a béreffec szántnac, mint vettic be a földet, és mi-nt boronallyac be, tehát nyiluán io gabonaia lefzen. A fabulac könyuenecc vége.

E szöveg és az Imre-féle kiadás között lényeges eltérések vannak. Az Imre által közölt németújvári szövegben olvassuk: Mikor baráttyaual embernecc szusegrek értelmetlen szöveget. A helyes a szövegünk közölte: Mikor baráttya kel embernecc szűkfegre. A másik ilyen lényeges különbség a következő: Tehát szűkfég, hogy ő maga legyen a szolgalo leany. A helyes szöveg így hangzik: Tehát szűkfég, hogy ő maga legyen a szolga, és az afjszony ő maga legyen a szolgáló leány. De több, kisebb betűeltérés is van, melyeknek ismeretében az eddig ismert Heltai szöveget helyesbíthetjük.

BENDA KÁLMÁN

RÉVAI MIKLÓS ISMERETLEN LEVELE 1790-BŐL

Az alábbiakban Révai Miklósnak 1790 május 27-én, Győről Teleki Sámuel erdélyi kancellárhoz írt, eddig ismeretlen levelét közöljük. Révai ekkor — hosszas hányódtatás után — 1787 óta a győri nemzeti iskolánál volt rajztanár. Helyzete azonban a II. József halálát követő hónapokban ismét bizonytalanná vált: Győr város polgársága, a »kalapos- király« alkotmányellenes intézkedéseinek felszámolása közben, az iskolának adott anyagi támogatást is meg akarta szüntetni. Révai súlyosan érintette ez az elhatározás, s kétségbeejtette, hogy előlrol kezdheti a legszükségesebb mindennapiért való harcot.

¹² A XIII. CICKEL a VIII. Propositio Sententia Synodalisának fordítása.

¹³ Imre Lajos id. mű, 250. l.

¹⁴ U. o. t.